

Gyengéd restaurálás

A minimális beavatkozás – maximális eredmény elvének alkalmazása egy barokk falfestmény-cikluson.

A veszprémi Bíró-Giczey ház barokk falfestéseinek feltárása és restaurálása

Bóna István

Bevezető

A közép-európai barokk művészet különleges feladatok elé állítja a restaurátorokat. A falfestés e korban nem önálló műalkotás, hanem egy, a teljes belső térre kiterjedő össz-művészeti egység egyik fontos eleme. A festett architektúra keveredik a valódival és együttműködik a festményeken ábrázolt terekkel. A valódi plasztikákat ugyanúgy színezték, mint az imitációkat. Az egyik fő cél a minél izgalmasabb, érdekesebb illúzió előállítás volt. Ha ez az illúzió elvész, elvész a mű értelme is. Azaz a sérült, roncsolódott művek kiegészítésekor el kell érni azt, hogy az illuzionisztikus egység megjelenjen, különben a helyreállításnak nincs értelme. Ugyanakkor, a modern restaurálás egyik fő alapelve az eredeti alkotás anyagában való megőrzése és teljes eredetiségében való bemutatása. Ez nem engedi meg a kiegészítés olyan mértékét, ami már eluralkodna a látványon. E két szempont látszólag ellentéte egymásnak.¹

A veszprémi Bíró-Giczey házban feltárt barokk falfestés több helyen a helyreállíthatóság határáig megromlott az elmúlt századokban. Restaurátor csoportunk elsősorban konzerválási szemlélettel közelítette meg a helyreállítás kérdését, de azon igyekezett, hogy az esztétikai egység és az illúzió visszaállítását is megoldja. Ugyanakkor szigorúan ragaszkodtunk a restaurálás legkorszerűbb elveihez. Mivel a jelen írás elsősorban a kiegészítés kérdéskörét tárgyalja, itt azt emeljük ki, hogy a retust akvarellal, visszafogottan, kizárólag a tömítésekre és a hiányokra szorítkozva végeztük. A formai kiegészítések minden olyan esetben elmaradtak, ahol a legkisebb kétség merült fel a részletekkel kapcsolatban, illetve, amikor a kívánt illúzió enélkül is létrejött. Eredeti felületre csak a patinát kiegészítő lazúrok kerültek fel, ami a legszigorúbb elveknek is megfelel² (1–6. kép).

¹ A 2011. évi székelyudvarhelyi konferencián vita bontakozott ki a falkép restaurálás egyes kérdéseiről, a kiegészítés, a retusálás illetve a rekonstrukciós festés módjáról és mértékéről. Ez vezette a szerzőt arra, hogy a következő konferencián egy olyan restaurálást mutasson be, ami véleménye szerint alátámasztja a szigorúan vett restaurálást követelők álláspontját.

² Mora et al. 1984. p. 306.

1. kép.
Az ebédlő az átvételkor, a falakon és a mennyezeten a korábban történt feltárásokkal.

A magyarországi műemlékvédelem kevésbé foglalkozik a restaurálás technikai, szakmai kérdéseivel, úgy tekintik, hogy az valami egyszerű dolog, amit a szakemberek gond nélkül megoldanak. Egyes felügyelők úgy gondolják, hogy a restaurátor nem tudhat semmivel többet, mint egy jó iparos. A zsűrik, a szakmai vélemények szinte mindig a kiegészítés körül forognak, a restaurált művek megjelenését vitatják meg, ennek alapján ítélik meg a restaurátorok munkáját.

A Bíró-Giczey ház és fontosabb falfestéseinek vázlatos ismertetése

A veszprémi várban a 18. század első felének legjelentősebb lakóház építkezése volt, amikor Padányi Bíró Márton kanonok szomszédos építési telkek összevonása után felépítette földszintes házat. Ebben hat szoba, egy nagyobb és egy kisebb konyha, valamint egy csűr kapott helyet. Az épületet későbbi tulajdonosa, Giczey István kanonok 1772-ben alakította át emeletessé. A földszintes házat az alapfalakig lebontatta, majd ezeket az alapokat felhasználva építette fel az új, emeletes házat. A kapu zárókő-

2. kép. Az ebédlő a megtisztított, konzervált és kitömített oldalfalakkal és a restaurált mennyezettel.

3. kép. Ugyanaz a sarok restaurálás után.

4. kép. Az ebédlő és a könyvtárszoba berendezve, az elkészült kiállítással.

5. kép. Az ebédlő mennyezete, átvételi állapot a korábbi feltáró csíkokkal.

6. kép. Az ebédlő mennyezete a restaurálás után.

vén található évszám – 1780 – valószínűleg az építkezés befejezésének időpontját jelzi. Giczey István örkanonok hagyatéki leltára szerint az emeleti szobák a következők voltak: hálószoba (a helyreállítás során használt jelölés szerint E04), szomszédos szoba (E03), ebédlő (E02), könyvtárszoba (E01). E négy helyiségben találtak barokk festéseket.³ Jelen cikk ezeknek a helyreállítását tárgyalja részletesen.

³ Részletes ismertetésük: G. Lászy Judit: Újabb adalék a veszprémi kanonoki házak feltáruló értékeihez. Beszámoló a Vár utca 31. kutatásának első szakaszáról. In: Kő kövön. Dávid Ferenc 72. születésnapjára. Stein auf Stein. Festschrift für Ferenc Dávid. Budapest 2012. (Lászy 2012); G. Lászy Judit: Kiállításvezető a veszprémi Szaléziánium festett szobáihoz. Veszprém, 2011. (Lászy 2011)

További festések is előkerültek a házban. A földszinten jelenleg kávézóként ismert helyiség eredetileg lakószoba volt. Az ott részben restaurált, részben rekonstruált, faburkolatot imitáló kifestés a 19. század második felében készült. A jelenlegi büfé – az előbbi helyiség közvetlen szomszédja – akkoriban a ház konyhája volt. Itt az ablak felőli oldalon egy 19. század végi, végtelen tapétamustrás díszítőfestés van, melyből a helyreállítás megbízójának szándéka szerint kb. egy négyzetméter állítottunk helyre, a többit „újra feltárható módon” visszatakartuk.

A lépcsőház ma látható festése a lámpa körüli rozetta kivételével a megtalált 19. századi nyomok alapján készült rekonstrukció. Az emeleti folyosó lépcsővel szemben lévő ajtó-fülkéjében, a tupfolva festett világosbarna

felületen ceruzával írt felirat került elő, ami egy 20. századi felújítást regisztrál: *Ezen munkát csinálta Bujdoso Mihály Építő mester 1903 April 21 dikén.* A fülkét a felirattal együtt restauráltuk és bemutattuk. Maga a felirat az iparosok tüsténkedése miatt jelentősen sérült.

Az emeleti folyosó mennyezetén egyszerű illuzionisztikus ornamentika-festés tárult fel a szobafestők munkája során. Ennek helyreállítását megnehezítette, hogy az iparosok a tiltás ellenére legletelték a maradványokat azok dokumentálása előtt. Olyan anyagot használtak, amit már nem lehet eltávolítani a nyomok jelentős károsítása nélkül.

A földszinten, az utcai fronton két helyiségben maradt egyszerűbb díszítőfestés-nyomok a mennyezeten. Ezeket a helyreállítás során romként őrizték meg, amivel teljesen egyetértettünk. Azokat a festéseket és helyreállításokat, melyek nem az emeleti négy szobához tartoznak, a későbbiekben nem tárgyaljuk.

A restaurált szobák bemutatása

A ház különlegessége, és talán fő értéke, az emeleten, az építéssel egy időben és egységes koncepció szerint készült magas színvonalú szekkó-ciklus. Mindegyik szoba úgynevezett Gartenzimmer. Ez azt jelenti, hogy a falakat a festő „megnyitotta”. Az illuzionisztikusan festett építészeti kereteken át idilli szépségű tájakra, vagy parkokra láthatunk ki. A mennyezeten mindenütt az ég jelenik meg. Három helyiségben madarakat látunk az égen, a díszteremben vagy másképp ebédlőben pedig egy több jelentésű mitológiai jelenetet. A helyreállítás előtt ezek festéseiből csak az ebédlő mennyezete tűnhetett értékesnek, mivel ott – ugyan brutálisan átfestve – de jelentős falfestmény volt látható. A többi helyiségben és az ebédlő oldalfalán fehér szobafestés volt, amikor az épületet elhagyta az előző tulajdonos.⁴

Előttünk kétszer – 2006-ban Felhősi István és Král Éva⁵, 2009-ben Jeszeniczky Ildikó, Brutyó Mária és Laurentzy Mária – is végeztek kutatásokat az épületben. Mindkét csoport barokk falfestésekre bukkant.

Az első kutatásról tudomásunk szerint nem készült dokumentáció. A második kutatás dokumentációja szerzői jogok miatt nem volt számunkra hozzáférhető, azaz nem használhattuk fel eredményeit. A kutató-ablakok azonban ott maradtak a helyszínen, így a pályázati szakaszban lehetséges volt azokat megfigyelni, elemezni. Ez elégségesnek bizonyult egy szakszerű restaurálási terv kidolgozásához.

Az összes olyan felület, melyet szobafestők festettek le, erősen sérült volt. A „gondos” iparosok festés előtt alaposan átkaparták a falakat, hogy a meglazult rétegektől megszabadulhassanak. A további kifestések alkalmával ismételtén átkaparták az összes oldalfalat, egyre fokozva a károsodásokat. Mivel a mennyezeten kevesebb átfes-

tést végeztek, azok állapota jobb volt, mint az oldalfalaké.

A díszterem mennyezetén lévő reprezentatív falfestményt is többször javították, de minden esetben művészek. Utoljára egy némileg giccses, a Római Iskolára emlékeztető teljes átfestés készült, melyről eddig semmiféle adatot nem sikerült fellelni.

A falfestések technikája

Az ornamentikák és a „művészi festések” azonos – szekkó – technikával készültek. Ez tette lehetővé, hogy trompe-l'oeil elemeket alkalmazzanak a művészek. Ez a legnyilvánvalóbb talán az E03 jelű helyiségben, ami egy a bent tartózkodót körülvevő pergolát ábrázol. A néző mintegy belép a pergolába, melynek a szobát keretező zöld rácsozatán madarak telepedtek meg, növények futottak fel rá. Mindezek a pergolán túli kert elemei, ugyanakkor természetes nagyságúak és illúziókeltőek. A fedett lugas, a mögötte látható ornamentikus elemek, tájak ugyanannak az illuzionisztikus megjelenítésnek az alkotórészei és csak akkor nyújtanak egységes élményt, ha az egész mű technikailag is egységes.

A házban a barokk vakolatok színe majdnem teljesen fehér, mészkőzúzalék és mész keverékéből állnak. Ezt sokkal szebben lehet simítani, mint a homokos vakolatokat. Veszprém környékén ma is sok helyen bányásznak murvát,⁶ ami ezen a vidéken a vakolat természetes töltőanyaga hosszú idő óta.

A Bíró-Giczey házban is nagyon szépen vakoltak, a felületeket gondosan lesimították. Ezt a minőséget úgy érték el, hogy először durva szemcséjű vakolatot hordtak fel, mintegy másfél-két centiméter vastagságban. A munkát szitált mészkőörleményt tartalmazó meszes glettel folytatták, vélhetőleg nedves a nedvesben (7. kép). Ez egészen finomra simítható, színe pedig vakítóan fehér lehetett. A létrehozott művek szempontjából ennek azért volt jelentősége, mert a művészek igen aprólékos, részletgazdag festményeket készítettek, nagyon erőteljes színezéssel, melyeket nem lehetett volna a barokk korábbi időszakában alkalmazott, durvára kiképzett felületeken megvalósítani.

A festések az ajtók faragott keretének behelyezése előtt készültek. Az E01 és E02 helyiségek közötti ajtó elbontása után kiderült, hogy a glettréteg és a festés a fából készült ajtótokra is rátakar. Ezt a felületet az építés óta védte a faburkolat, így a bontás után látható lett a festés eredeti megjelenése.

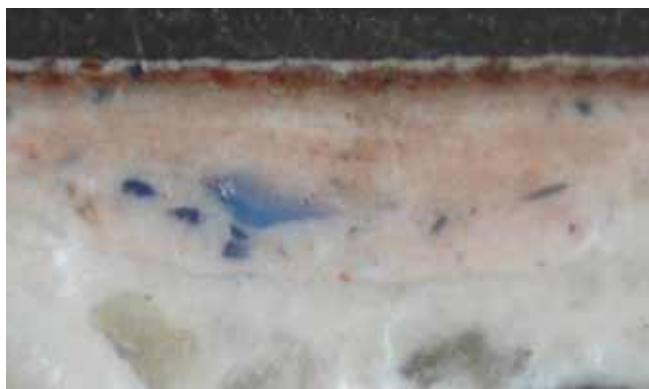
A díszterem mennyezetén a vakolatot durvábbra alakították, mint az oldalfalakét. Itt nem találjuk meg az oldalfalakra jellemző glettet (8–9. kép). Valószínűleg a barokkos, az oldalfalaknál festőibben megfogalmazott, vibrálóbb megjelenésű figurális jelenethez szükség volt a strukturáltabb felületre.

⁴ László a festések ikonográfiáját részletesen ismerteti két (László 2011., 2012).

⁵ László (2012) p. 367.

⁶ Például: Cseri murvabánya <http://www.verga.hu>, Kikeri, Kádártai murvabányák, <http://www.mbfh.hu>. (2013.03.16.) Mindegyikben dolo-mit-murvát bányásznak.

7. kép. Az E03 jelű, pergolás szoba oldalfaláról, a feltárás után, a rózsaszínre és zöldre festett felület határáról vett minta keresztmetszet-csiszolatának mikroszkópos felvétele. (UM-301 mikroszkóppal, 8X-os objektívvel, okulár nélkül készült felvétel.) Alul a normál, felette a simító vakolat látszik. Anyaguk hasonló, töltőanyaguk feltehetőleg ugyanaz a kőpor. A simító réteg töltőanyaga azonban apró szemcséjű, valószínűleg szitálással állították elő. Közvetlenül a vakolaton egy szintben alig érzékelhető világos rózsaszín és hozzá csatlakozó zöld malachit réteg van. Majd, később festett rózsaszín réteg következik, ami rátakar a zöldre. Ez a rétegfelépítés jellemző az összes oldalfalra.

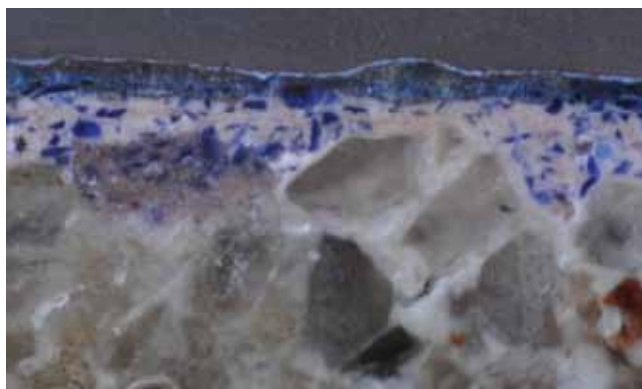
A kompozíciókat ceruzával vagy szénrel rajzolták fel a falra. Az infravörös felvételeken ezek előtűntek (20. kép).

Az E02 szoba ablakbélletein meghúzták a középtengelyt, és megrajzolták a fáslik és betétek határait. Kiszerszítették az ovális képmezők középpontját. A bélletek alján a kopások miatt szabad szemmel is jól láthatóvá váltak a vastag, fekete alárajzok. Szerkesztő vonalak figyelhetőek meg a holker kartusain is. A mennyezet figurái alatt az infravörös fotókon ceruza előrajzok mutatkoztak (20. kép). Az alakokat szabadon rajzolta fel a művész, helyenként kisebb változtatások is megfigyelhetők.⁷ A glettre a – díszterem mennyezetét kivéve – egy vékony, halványrózsaszín meszelés, vagy tempera réteg került. A kék és zöld színek alá nem mindig festettek rózsaszínt, alattuk a felület takaratlan, ezért fehér maradt (7. kép). Az így előkészített felületre hordták fel a színeket. A festés állaga, jellegzetességei és kiemelkedő művészi színvonala alapján legvalószínűbb, hogy kötőanyagként tojást alkalmaztak.⁸

A díszterem mennyezetén nem volt előkészítő réteg, aláfestés. A durvára eldolgzott felületre egyből az alapszíneket, az úgynevezett „halottszíneket” (Totenfarbe) vitték fel, erre kerültek a modelláló rétegek. A mennyezet festékrétegei vastagabbak, mint az oldalfalakéi. Festésük módja tökéletesen megfelel az egykorú európai gyakorlatnak. Az eredetit takaró első átfestés nagyon régen készülhetett. Valószínűleg a ház későbbi lakóit zavarhatta a jelenet egyik-másik különös jellegzetessége, elsősorban Saturnus alakjának meztelensége.

⁷ Az infravörös felvételek a közeli infra tartományban készültek. Nagyobb teljesítményű készülékkel valószínűleg több rajz lesz megfigyelhető. Mivel a falfestést sehol nem festettünk át, a későbbi vizsgálatokat nem akadályozza semmi.

⁸ Kötőanyag vizsgálat egyelőre nem történt.

8. kép. Az ebédlő mennyezetén az átfestett felhő festékrétegeiből vett minta mikroszkópos keresztmetszet-csiszolata. (UM-301 mikroszkóppal, 8X-os objektívvel, okulár nélkül készült felvétel.) A durvára eldolgzott vakolat-felületen nagyméretű kék pigmenteket is tartalmazó rózsaszín festékréteg, azon egy világosabb rózsaszín, feltehetőleg modelláló réteg van. Ezen egy vörösesbarna lazúros réteg, ami fölött egy nagyon vékony világos, szürkés-rózsaszín festékréteg, majd fekete szennyeződésréteg található.

9. kép. Az ebédlő mennyezetén az átfestett égből vett minta mikroszkópos keresztmetszet-csiszolata. (UM-301 mikroszkóppal, 8X-os objektívvel, okulár nélkül készült felvétel) A durvára eldolgzott vakolaton nagyméretű, kék pigmenteket tartalmazó, rózsaszínes, közvetlenül rajta egy csak kék pigmenteket tartalmazó festékréteg van. Fölötte sötétszürke fedőréteg, majd egy nagyon vékony, világoskék, gyári előállítású festékréteg következik, ami-ben olyan kicsik a pigmentek, hogy ebben a nagyításban nem is láthatók. Legfelül fekete szennyeződésréteg húzódik.

A festők igen drága pigmenteket is használtak. A pergolás szobában például a zöld festék malachit, amivel igen nagy felületeket borítottak be.⁹ Az összes helyiség mennyezetén alkalmaztak olaj-aranyozást, a hálószobában ezüstözést is.

A helyreállítás alapelvei

A helyreállítást a minimális beavatkozás – maximális eredmény elve alapján végezte restaurátor csoportunk. Igyekeztünk minél kevesebb anyagot, vegyszert,

⁹ Sajó István röntgen diffrakciós mérései alapján. MTA Központi Kémiai Intézete.

munkafolyamatot alkalmazni. A festmények már eddig is rengeteg károsodást szenvedtek, nem akartuk további kockázatoknak kitenni a műveket.

A restaurátorok gyakran emlegetik, hogy a modern restaurálásnak hitelesnek kell lennie. Ez a kijelentés félrevezető, mert mit is jelent a hitelesség? Hiteles lehet egy másolat, vagy egy rekonstrukció is. Vannak, azonban, akik a hitelességet úgy értelmezik, hogy olyanra alakítják a festéseket, amilyenek azok szerintük eredetileg lehettek. Ez azonban nem felel meg a modern elveknek.

A valódi cél az, hogy feltárjuk és bemutassuk az eredeti festést. De mit tekintünk eredetinek? A falfestések az elkészítésük utáni pillanattól kezdve elkezdnek romlani, károsodni, szennyeződni, patinázódni. Az átfestések további károsodásokat okoznak, és a később bekövetkező feltárás során is keletkezhetnek sérülések. A feltárás után többnyire egy „romot” kapunk eredményül, de mégis ez az, ami a múltbeli művész keze munkájából ránk maradt. Nincs jogunk ezt felülbírálni, még akkor sem, ha tudjuk, hogy nem azt látjuk, és nem azt a látványt fogjuk helyreállítani, ami a művész eredeti szándéka volt. Nekünk a feltárt felületet kell kezelnünk, ezt kell érthetővé és érzékelhetővé tennünk a látogatók számára.

A kiegészítés célja pedig az, hogy a nézőt segítse a megmaradt eredeti, de sérült festések megértésében és élvezetében. Mindig a háttérben kell maradnia, szolgálva az eredeti mű maradványait.

Restaurátorcsoportunk Veszprémben konzerválás-technikailag a legmodernebb, lehetőleg szervesetlen anyagok használatát részesítette előnyben. Minden négyzetcentiméterért megküzdöttünk. A tisztításnál az volt a cél, hogy az összes fennmaradt információt megőrizzük, még akkor is, ha a felületek nem lesznek teljesen „tiszták”. A retusokat a patinás felületekhez igazítottuk (1–4. kép).¹⁰

Ismertek azonban olyan esetek, ahol a beavatkozások túlzottak, és a falakon már nem az eredeti festett felületek dominálnak, hanem a restaurátorok „művészi” munkája, esetenként a feltárt felületekre is kiterjedő retusok, átfestések. Pedig ha a helyreállítás visszafogott, valóban szakszerű, a látvány szinte automatikusan egységessé válik, hiszen a feltárás után az adott helyiség kifestett falai még nem különböztek egymástól. Le kell szögeznünk, hogy a restaurátor, amikor a múlt egy emlékének dolgozik, nem lehet alkotóművész, hanem a legnagyobb alázattal és szakszerűséggel „alkalmazott művészi munkát” végez, köteles a múltból ránk maradt alkotást teljes eredetiségében a nagyközönség elé tární és a jövő generációkra átörökíteni. Azaz: a restaurátor tevékenységét a festmények kiegészítése során a modern műtárgyvédelmi elveknek és nem a művészi allűröknek kell meghatározniuk. Másrészt a restaurálás szabályai alapján a retusnak a tömítésen és nem máshol van a helye.

Veszprémben, a négy szobában tíz restaurátor dolgozott. A kollégák magától értetődőnek vették azokat a korszerű elveket, melyeket fentebb említettünk. Mindenki

elfogadta, hogy az egymásba nyíló négy helyiségnek teljesen egységes szemléletet kell tükröznie, és fegyelmezetten követte a restaurálás előre kialakított és egyeztetett elveit és gyakorlatát. Mindenki elfogadta, hogy a hazai szokásnál sokkal visszafogottabb, a teljes eredetiségre összpontosító, a konzerválást előtérbe állító munkát kell végezni. A létrejött eredmény annak köszönhető, hogy a kollégák egymáshoz alkalmazkodva, egymást támogatva és a kialakított koncepcióval egyetértve vettek részt a munkában. Szerző megítélése szerint a restaurátorok Veszprémben nemzetközi szinten is kiváló munkát végeztek úgy, hogy semmiféle önfeladástól nem szenvedtek, inkább jogosan büszkék voltak az eredményeikre.

A lemeszelt falfestések helyreállítása

A szobákat diszperziós festékekkel fehérre lefestve adták át. Ez alatt további, nagyon erős kötésű festékrétegek voltak. Mind a négy helyiségben az összes kifestéskor átkaparták a felületeket, ezzel a szekkó technikával készült falfestéseket súlyosan károsították. A mennyezeteket ritkábban festették újra, és szerencsére ott nem végeztek olyan gondos munkát, ezért az E01, E03 és E04 jelű helyiségekben a mennyezetek valamivel jobb állapotban kerültek elő, mint az oldalfalak. Az is lehetséges, hogy a mennyezeteket később festették le, mint az oldalfalakat.

A kemény átfestésekhez jobban tapadt a barokk festés, mint a falazathoz. A feltárásnál ezért a szokásostól eltérő eljárást alkalmaztunk. Az átfestés nagyját szikével óvatosan lehántottuk. A felülethez közvetlenül tapadó vékony réteget ezután üveg-ceruza és speciális radírok segítségével fokozatosan vékonyítva távolítottuk el. A leghatásosabb az „Inoxcrom” néven forgalmazott radír volt, melyről az üzletben semmiféle tájékoztatást nem tudtak adni.¹¹ Ismeretlen eszköz alkalmazása rejthet bizonyos veszélyeket, itt azonban az eredmény annyira meggyőző volt, és más módon nem tudtunk még hasonlót sem elérni, úgyhogy vállaltuk ezt a kockázatot. A felületek patinás, elváltzott, de eredeti információkat hordozó rétegeit megtartottuk. A feltárás a díszterem mennyezetének kivételével mindenütt így történt (10. kép).

Az előttünk dolgozó kutatók véleményünk szerint eltávolítottak olyan részleteket is, amiket a patinarétegek még jól láthatóan hordoztak. Az így megkoptatott részeket meghagytuk abban az állapotban, ahogy találtuk. Nem próbáltuk rekonstruálni a friss adatok alapján az elveszett motívumokat, még akkor sem, ha biztosan tudtuk mi volt ott. Az általunk végzett konzerválás, restaurálás célja a múltból ránk maradt alkotások minél teljesebb megőrzése volt, nem pedig a gyakran emlegetett „esztétikai” vagy „művészi” szempont: azaz az „eredeti”, „hiteles” megjelenés visszaállítása, akár az anyagokban bekövetkező áldozatok árán is. Ha ezt a szemléletet sikerülne szélesebb körben elterjesztenünk, akkor valósulhatna meg

¹⁰ Korábban létezett egy olyan szemlélet, hogy a falfestményeket „kicsit túl kell tisztítani”, mert „a piszokhoz nem lehet retusálni”.

¹¹ Az Inoxcrom céget 1942-ben alapították Barcelonában. Azóta is vezető írószergyártó. <http://www.inoxcrom.com> (2013.02.15.)

10. kép.
Díszterem.
A modern fal-
festék lehámazása
az oldalfalak
barokk festéseiről.
A képen
Sári Gabriella.

az, hogy a feltárás során az információ maximalizálása, és nem egy gyakran megalapozatlan, előzetes, ízlésbeli illetve szokásbeli elvárás teljesítése lenne a cél.

A radiozással végzett feltárás egyben kitűnően meg is tisztította a felületeket, de úgy, hogy az említett, nagy információ tartalmú patina sértetlenül megmaradt.

A feltárt falfestést 0,25%-os metilcellulóz többszöri beitatásával fixáltuk. A metilcellulózt alkohol és víz keverékében oldottuk.¹²

Az elvált vakolatrészeket Vapo injekt 0,1¹³ injektáló vakolattal rögzítettük. A vakolat javításait mészhomok vakolattal készítettük. Az E03 jelű szobában a mennyezetet egy korábbi tűz és az utána – a tetőszerkezet károsodása miatt – hosszabb ideig tartó beázás jelentősen károsította, ami nagyon megnehezítette a feltárást. Itt Porosil ZTS¹⁴ szilikát-diszperzióval előszilárdítottuk, illetve visszarakasztottuk a falhoz a porló vakolatot és festéket, csak ezután lehetett a festést feltárni.

A tömítések Cereplastával¹⁵ történtek. A retusálás művész akvarellal készült. A kiegészítés trattaggio retusál, illetve lazúrozással történt. Eredeti festett felületekre

nem alkalmaztunk retust, kivéve a patina helyreállítását. Ahol fedő festésekre volt szükség, azaz elsötétedett károsodásokat akartunk enyhíteni, ott titánfehér porpigmentet kevertünk az akvarellhez.

A nagyobb hiányokat, melyeket már nem lehetett kiretusálni, beilleszkedő színekre festettük. A festett felületeket a szükségleteknek megfelelően mozgattuk meg vagy festettük simára. Minden esetben mészfestéket használtunk.

Az egyes helyiségek helyreállításának bemutatása

E01-es helyiség, könyvtár

Az épület északi oldalán, a lépcsőház mellett helyezkedik el. Egy ablaka van, ajtaja az ebédlőbe nyílik.

A falakon a festés állapota a diszperziós és a többszöri átfestés eltávolítása után olyan katasztrófálisnak tűnt, hogy nem tudtuk megjósolni, képesek leszünk-e élményt adó együtttest létrehozni belőle. Eltökéltek voltunk, hogy a minimális beavatkozáshoz ragaszkodunk, és ha lehet, semmit nem rekonstruálunk.

A mennyezet ugyanakkor egészen jó állapotban került elő. Ezt Michal Pleidel, a Pozsonyi Képzőművészeti Akadémia végzős falkép-restaurátor hallgatója restaurálta diplomamunkaként. Az ő határideje, azaz vizsgálja előbb volt, mint a mienk, így az általa restaurált felület lett legelőször kész. A hallgató szigorúan követte témavezetője,¹⁶ utasításait, így hamar kiderült a gyakorlatban, hogy az elképzelések mennyire megalapozottak. Rendkívül fegyelmezetten alkalmazta a visszafogott akvarell retusokat. A helyreállított mennyezet igen meggyőző képet mutatott. A visszafogottság az oldalfalak sokkal rosszabb állapota miatt is fontos volt, mert azok helyreállítása bizonyos szinten túl nem volt lehetséges. Ha a mennyezet túlságosan ép lett volna, nagy különbség keletkezett volna az oldalfal és a plafon megjelenése között (11–16. kép).

A lábazati festés alsó felét még az első átfestés előtt, valószínűleg a takarítás elősegítése céljából védőréteggént, bekenték lenolajjal. Miután ez erősen megsárgult, igen zavaróvá vált, eltávolítása szükségesnek bizonyult. Több próba után az AB57¹⁷ kódjel alatt ismertté vált, Rómában kifejlesztett tisztító keverék bizonyult a leghatásosabbnak. Ezt az olajjal bekent részeken pakolásként alkalmazva pár óra elteltével az olaj annyira felpuhult, hogy vizes mosással eltávolíthatóvá vált. Nagyon fontos, hogy a szert minél tökéletesebben eltávolítsuk a falból. Jelen esetben hosszán és alaposan kellett mosni a falat a pakolás után, ami remélhetőleg biztosította a vegyszerek megfelelő eltávolítását.

A villanyvezetékeket korábban olyan helyeken vezették a szobában, ahol azok zavaróan roncolták az illuzionisztikus ornamentikákat. Ezért szükséges volt a vezetékek-bevésések tökéletes eltüntetése.

¹² Metylan Normal tapéta ragasztó, Henkel, tiszta metilcellulóz.

¹³ Cementmentes, mész alapú, gyári injektáló vakolat. Aqua Barta, Prága. AQUA obnova staveb s.r.o. Kmochova 15, Praha 5. www.aquabarta.cz (2013.02.15.)

¹⁴ Kolloid szilikát diszperzió, mésztartalmú porózus építőanyagok, elsősorban vakolatok szilárdításához. Aqua Barta, Prága. Az anyagot töményen, esetenként kvarcliszt töltőanyaggal keverve injektáltuk a felület alá. Így kellően stabil rögzítést értünk el. A gyártó által ajánlott, a felület felől való beitatás után alkalmazandó mésvizes permetezés ez esetben nem volt alkalmazható, de szükségtelen is lett volna.

¹⁵ A műszaki adatlap szerint ásványi kötőanyagokat, vizet, speciális műanyag diszperziót, cellulóz származékokat és gombásodás gátlót tartalmaz. PH 11–12. Ceresit, Henkel. A híg, puha anyagot mészhidráttal segítségével besűrítve, tartós, minőségi tömítőanyagot kaphatunk a mélyebb hiányok, vagy repedések kijavítására. <http://www.ceresit.hu> (2013. 03.16.)

¹⁶ A szerző.

¹⁷ 30 g ammónium-hidrogén-karbonát, 50 g nátrium-hidrogén-karbonát, 2 ml Triton X 100, 4 g metilcellulóz, 1 liter desztillált vízben oldva.

11. kép.
Az E01 szoba déli falán a feltárás után a hajdani festményből alig látszott valami.

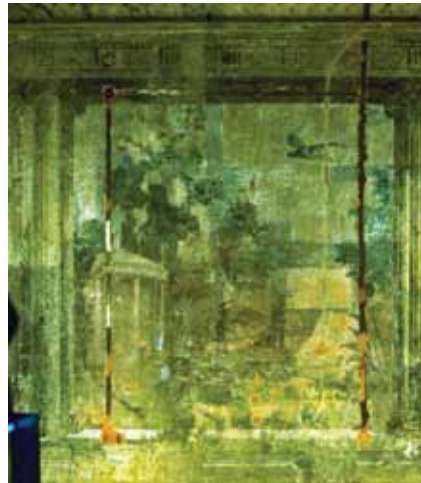
13. kép.
Az E01 szoba északi fala a feltárás után. A festett architektúra jól, de a tájkép alig értelmezhető.

15. kép. Az E01 szoba mennyezetének részlete a feltárás után.

12. kép.
Az előbbi felület UV lumineszcens felvételen. A képen egzotikus, dús kert jelenik meg szoborral, csorgókúttal, díszes kerítéssel, virágvázával. A részletek csak halvány emlékei az egykor részletgazdag, színpompás festménynek.

14. kép.
UV lumineszcens felvétel ugyanarról a részletről. Megjelenik a kör alaprajzú pavilon, körülötte dús növényzettel és jobbra fent egy repülő madár. A bevésett elektromos vezetékek elvakolásához jól láthatóan négy nagyon különböző anyagot használtak.

16. kép. A mennyezet részlete UV lumineszcens felvételen. A virágfüzér karakteresen jelenik meg, a kartusban is feltűnnek növények, bár eredetileg erre senki nem számított. A két világos sávról nem tudunk semmi biztosat, a helyszíni vizsgálatok nem mutattak eltérést ezeken a részeken.

E02-es helyiség, díszterem, ebédlő

A díszterem oldalfalain az előbbieken ismertetett beavatkozásokat végeztük. Az egyetlen eltérést a falak közepső mezőjében előkerült, szinte eltávolíthatatlan vörös festékréteg jelentette. Ezt inkább csak elvékonyítani, és nem eltávolítani sikerült, triammónium-citráttal. A vékonyítás után valamennyire érzékelhetővé vált az alatta lévő eredeti barokk festés erősen kopott maradványa. Sok helyen akkora volt a pusztulás, hogy mára szabad szemmel alig érzékelhetők az ábrázolások, inkább csak az UV lumineszcens felvételeken láthatók a festői részletek. Más helyeken az infravörös felvételek hoztak elő sok, szabad szemmel nem látható részletet. Ezért is nagyon fontos, hogy az információkat tartalmazó rétegeket megőrizzük, hisz az újabb és újabb vizsgálati technikákkal később még több információt nyerhetünk ki majd belőlük.

A retusok a világos foltok – kopások, tömítések – eltüntetésére irányultak. A formai kiegészítéseket kerültük. Az összkép így is sikeresen helyreállt, illetve az illúzió megjelent.

A díszterem mennyezetének helyreállítása

Különleges feladatot jelentett a díszterem mennyezetképének a restaurálása, melyet először csak részlegesen festették át, talán a 19. század első felében. Az első egy második átfestés követte. Ez utóbbi idejében az első már zavaróan szennyezett volt. Sokkal koszosabb, mint az eredeti festmény az első átfestéskor. Végül még egy harmadik, a Római Iskola stílusára emlékeztető átfestés következett. Az átfestések alkalmával több drapériával egészítették ki a figurákat. A fekvő kaszás férfi – Szaturnusz – eredetileg meztelen alakját feltehetően az első átfestésnél „öltöztették fel”. Szennyezettsége és stílusa alapján az utolsó átdolgozást a második világháború előtti re datálhatjuk. Ekkor a sarlós nőalak mellé egy lobogó drapériát festettek, a figurákat pedig vastagon átfestették. Az ízes barokk stílusúak helyett édeskés, merev, jellegzetesen huszadik századi alakok születtek.¹⁸

A mennyezetet mindig művészek festették át, akik soha nem károsították azt, egyszerűen csak ráfestettek az elszennyeződött, elsötétedett, kevésbé látható régebbi festésekre. Az általuk alkalmazott festékek jelentős része vízzel eltávolítható anyagokkal készült. Az átfestések nagy része ezért vízzel és speciális, nanotechnológiát alkalmazó, melamin-formaldehid gyantából készült radírszivacs¹⁹ segítségével gond nélkül lejött. A maradék fes-

ték és szennyeződés ammónium-karbonát és triammónium-citrát segítségével eltávolítható volt. A két vegyszer sikeresen leoldotta az eredeti festést borító elfeketedett gipszkérget is. Az égen, sok helyen olyan vastag és erős átfestés-rétegek voltak, amiket csak szikével lehetett eltávolítani (17–23. kép).

A lepkeszárny eltűnt, vérbő barokk figura tárult fel az édeskésen giccses fiúcska helyén. A fiú erőteljes sugárban fújja a levegőt Szaturnusz irányába.

A feltárt falfestmény a vártnál sokkal épebben került elő. A vegyszerek okozta minimális kilúgozódást, illetve a nanoszivacs súrló hatása miatti enyhe elfátyolosodást az alkalmazott cellulóz-észter fixatív teljesen eltüntette, a színek intenzitása helyreállt.

Tömítésre alig volt szükség, az a kevés a már említett meszes Cereplasztával történt. A kiegészítés akvarellal, tratteggio és pontozó retussal, illetve lazúrozással készült (24–27. kép).

E03-es helyiség

A „lugas” szobában lilás márvány lábazon élénkzöld pergola nyugszik, melynek rácsai között és íves nyílásain keresztül gazdag kertre láthatunk ki. Mindenütt madarak tűnnek fel.

A helyiségben az oldalfalon olyan átfestések voltak – pl. a pergolára később barna festékek kereteket festettek – amiknek az eltávolítása különlegesen nehéznek bizonyult, ezért helyenként meg is hagytuk azokat. A mennyezet egy korábbi tűzvész és az utána következő hosszú ázás miatt erősen károsodott. A legrosszabb helyeken sűrűn felhólyagzott. A hólyag alatt a vakolat elporlott. A feltárást a hólyagoknál csak előzetes szilárdítás és visszazögztés után lehetett folytatni. A rögzítést Porosil ZTS és finom kvarcliszt keverékével végeztük.²⁰

A mennyezetten csodálatosan szép repülő pávaábrázolás került elő. A korábbi kutatók itt fordítva jártak el, mint a többi helyiségben: nem mentek elég mélyre és nem találták meg az eredeti réteget (28. kép).

A kiegészítés célja ebben a szobában a zöld rácsozat helyreállítása volt. Ez már önmagában is oly mértékben adja a teljesség illúzióját, hogy a háttér-festmények hiányai lényegesen kevésbé tűnnek zavarónak. Természetesen készültek retusok egyéb részeken is, de a teljesség illúzióját nyújtó felületeken sokkal kevesebb beavatkozásra merült fel igény.

E04-es helyiség, hálószoba

A hálószoba különlegessége a mennyezetfestés volt, ami oly mértékben szennyeződött az első átfestés előtt, hogy a feltárást és radírral való tisztítás után is élvezhetetlen

¹⁸ A mennyezet festés-technikáját a korábbi restaurátorok freskónak határozták meg. Nincs adatunk arról, hogy véleményüket mire alapozták. Leírták továbbá, hogy a felületet korábban átvonták vízüveggel. Mi erre utaló réteg nyomát a restaurálás során nem találtuk.

¹⁹ Blink Schmutzradierer. Ez az eszköz mechanikai súrló hatása útján távolítja el a szennyeződéseket. Túl erőteljes alkalmazása károsíthatja a festékréteget. Használata után anyagszemcsék maradnak a felületen. Ezért volt célszerű a fent leírt technológia: a tisztítást enyhe vegyszeres mosással befejezni. Így nem csak a maradék szennyeződést, de a szivacs anyag-

maradékait is eltávolíthatjuk. Egyes gyártmányok káros vízdoldható anyagokat tartalmazhatnak, ezért a szivacsot használat előtt desztillált vízzel ki kell mosni. Ld. Schorbach (2009).

²⁰ A kvarcliszt Remmers Füllstoff A és B, injektáláshoz kifejlesztett töltőanyag volt.

17. kép.
Lepkeszárnyú „angyal” figura az átvétel állapotában az E02, díszterem mennyezetéről. Ügyetlen, anatómiaiilag értelmetlen puttó, a szájától a kezéig egy világos egyenes sáv sejlik.

18. kép.
Ugyanez a részlet feltárás közben.

19. kép. A teljesen feltárt puttó a fixálás és kiegészítés előtt. Normál felvétel.

20. kép. A teljesen feltárt puttó a fixálás és kiegészítés előtt. Infravörös felvétel. A képen jól látszanak a ceruza, vagy vékony kréta előrajzok. Az angyal hasának körvonala megjelenik a felhő alatt. A kezeknél, lábaknál kisebb korrekciók ismerhetők fel. A kasza rajza is élesen előtűnik.

21. kép.
A sarlós nőalak, Ceres, két, búzaköteget cipelő, röpködő puttóval, az átvétel állapotában, a korábban készült tisztítópróbával.

22. kép.
Ugyanez a részlet feltárás közben.

23. kép.
Feltárt, megtisztított,
rögzített és tömített
állapot.

24. kép.
A részlet retusálás
után.

25. kép.
Ceres arca
restaurálás előtt.

26. kép.
Ceres arca a fel-
tárás után. A haj és
a gabona koszorú
erősen sérült.

27. kép.
A Ceres ábrázolás
retusálás után.
A nem kikövetkeztet-
hető részekenél csak
az átlag tónus helyre-
állítását történt akvarell
lazúrokkal.

maradt. Ezért a nedves-vegyszeres tisztítás, melyet ammónium karbonáttal és citromsavval végeztünk, elkerülhetetlen volt. A szobában, az oldalfalon nagyon nagy felületeken hiányzott a festés és a vakolat. Rengeteg villanyvezetéket véstek be. A festés nagy részeken helyreállíthatatlanná, kiegészíthetlenné vált. Ezekben a helyeken mész alapú meleg szürke festést alkalmaztunk. Esztétikai szempontból ez a helyiség volt a legproblematisabb, a megoldása a legkritizáltabb. Mind a szakmai zsűriken, mind a látogatókkal, kollégákkal való beszélgetések alkalmával ezt kellett legtöbbet védenünk.

A restaurált felületek védelme, kezelése

A munkánk során alkalmazott anyagok, ha nem éri őket különleges károsító hatás, igen tartósak. Legveszélyesebb rájuk a víz, mivel mind a fixatívok, mind a retusfestékek

28. kép. Az E03 jelű szoba mennyezetén megtalált repülő páva ábrázolás feltárása.

vízoldhatóak. Ezért a felületeket elsősorban a nedvességtől kell óvni. A legfontosabb tennivaló a rendszeres megfigyelésen túl a szennyeződések eltávolítása. Érdemes volna a falakat rendszeresen szárazon megtisztítani, ami szigorúan restaurátori feladat. E célra speciális radírszivacsok alkalmazhatók, melyek finoman és sérülésmentesen tisztítanak.²¹

Az elkészült munka fogadtatása

A Magyarországon még szokatlan szemléletű helyreállítás fogadtatása nem volt egységesen pozitív.²² Úgy érezzük, hogy egyes esetekben csalódást keltett a visszafogott megjelenés. Szerencsére a tulajdonos határozottan támogatta a megvalósítást és örült az eredménynek. A látogatók magától értetődő természetességgel fogadják el, hogy a kétszáz éves festés nem látszik újnak. Problémát csak

a nagyobb kiegészítetlen hiányok kezelése, a rekonstrukció kerülése okoz számukra. Az ezt érintő kritikákat megértéssel fogadtuk. A pályázatok kemény feltételei miatt azonban kénytelenek voltunk lemondani olyan kiegészítésekről, amiket szakmai szempontból még esetleg elfogadhatónak tartottunk volna. Ezekre sajnos sem idő, sem költség nem állt rendelkezésre.

A hatóság szakemberei végig pozitívan és támogatóan álltak a restaurátorok mellett. Elfogadták és elhitték, hogy a restaurátorok a szakmai igényesség okán tették meg javaslataikat, nem azért mert lusták szépen kifesteni a szobákat. Köszönet illeti őket, hisz fontos szerepük van a sikerben, míg az esetleges kudarcokat a restaurátorok magukra vállalják.

A teljes projekt fővállalkozója Seres András, a falkép restaurálás vezetője Bóna István volt.

A restaurálást Énekes Eszter Rita, Fodor Edina, Hegedűs Judit, Kürtösi Brigitta Mária, Lopusny Erzsébet, Michal Pleidel e.h., Sári Gabriella, Susánszky Ágnes és Verebes Dóra restaurátorművészek végezték.

Segítőik voltak: Karácsony Zsolt, Pázmándi Sándor és Varga Tamás.

A hatóság részéről a munkát felügyelték és szakmailag támogatták: Németh Katalin területi felügyelő, G. László Judit és Haris Andrea művészettörténészek, Bán Beatrix, Bíró László, Nagy Éva és Tarbay Anna restaurátorművészek.

A fényképeket Bóna István készítette.

²¹ Ezek ismertetésére nem térünk ki, mivel egyre újabb és egyre jobb anyagok, eszközök jelennek meg a piacon.

²² Ugyanez a restaurátor csoport már korábban is dolgozott hasonló szemléletben. A Gödöllői Királyi Kastélyban szintén szakítottak a korábbi, sokszor gyakorlatilag újrafestéssel megoldott helyreállításokkal. Azt, hogy ez a szemléletváltás Gödöllőn megtörténhetett, a hatóság erőteljes és határozott támogatása, és a gödöllői muzeológusok egyetértő hozzáállása tette lehetővé.

Publikációk a gödöllői helyreállításokról: Dr. Máté Zsolt: A Gödöllői Királyi Kastély helyreállítása III. – A Barokk Színház rekonstrukciója 2000–2003.

<http://epiteszforum.hu/a-godolloi-kiralyi-kastely-helyreallitasa-iii-a-barokk-szinhaz-rekonstrukcioja-2000-2003>; Dr. Máté Zsolt: A Gödöllői Királyi Kastély helyreállítása IV. – Az Európai Unió a Lovardában 2008–2010. <http://epiteszforum.hu/a-godolloi-kiralyi-kastely-helyreallitasa-iv-az-europai-unio-a-lovardaban-2008-2010>; Róna Katalin: Gödöllői gondolatok. In: Örökség, 2011. január-február, pp. 3–14. http://www.koh/download/orokseg_11_01-02.pdf; Szebeni Nándor: A Gödöllői Királyi Kastély lovardája. In: Kő. 2011/2. pp. 22–26.

IRODALOM

- G. LÁSZAY Judit (2011): Kiállításvezető a veszprémi Szalézium festett szobáihoz. Veszprém.
- G. LÁSZAY Judit (2012): Újabb adalék a veszprémi kanonoki házak feltáruló értékeihez. Beszámoló a Vár utca 31. kutatásának első szakaszáról. In: Kő kövön. Dávid Ferenc 72. születésnapjára. Stein auf Stein. Festschrift für Ferenc Dávid. Budapest.
- Dr. MÁTÉ Zsolt: A Gödöllői Királyi Kastély helyreállítása III. – A Barokk Színház rekonstrukciója 2000–2003. <http://epiteszforum.hu/a-godolloi-kiralyi-kastely-helyreallitasa-iii-a-barokk-szinhaz-rekonstrukcioja-2000-2003>;
- Dr. MÁTÉ Zsolt: A Gödöllői Királyi Kastély helyreállítása IV. – Az Európai Unió a Lovardában 2008–2010. <http://epiteszforum.hu/a-godolloi-kiralyi-kastely-helyreallitasa-iv-az-europai-unio-a-lovardaban-2008-2010>;
- MORA, P. – MORA, L. – PHILIPPOT, P.(1984): Conservation of Wall Paintings. London, Butterworths, p. 306.
- RÓNA Katalin: Gödöllői gondolatok, In: Örökség, 2011. január-február, pp. 3–14. http://www.koh./download/orokseg_11_01-02.pdf;
- SORBACH, S. (2009): In: Zeitschrift für Kunsttechnologie 23. Heft 1.
- SZEBENI Nándor: A Gödöllői Királyi Kastély lovardája. In: Kő. 2011/2. pp. 22–26.

Bóna István DLA, habil

Festmény-restaurátor

Egyetemi adjunktus

Magyar Képzőművészeti Egyetem

1062 Budapest, Andrásy út 69–71.

Tel.: +36-1-342-1738

E-mail: bonaistvanmeister@gmail.com